

Terminologický seminář v Národní knihovně ČR

Terminology seminar at the National Library of the Czech Republic

Bc. Jaroslava Citová, DiS.; PhDr. Anna Machová / Knihovnický institut, Národní knihovna ČR (Librarianship Institute, National Library of the Czech Republic), Klementinum 190, Praha 1, 110 00

Resumé:

Článek popisuje program Terminologického semináře, který se uskutečnil 4. dubna 2019 v Národní knihovně České republiky.

Klíčová slova: oborová terminologie, lingvistika, knihovnictví, informační věda, semináře

Summary:

The article describes the program of the Terminology seminar that took place on April 4, 2019 in the National Library of the Czech Republic.

Keywords: professional terminology, linguistics, librarianship, information science, seminars

Dne 4. dubna 2019 uspořádal Knihovnický institut Národní knihovny ČR v budově Klementina Terminologický seminář. Zájem o něj byl v odborné veřejnosti velký, již po týdnu zahájení přihlašování bylo nutné registraci ukončit z důvodu naplnění přednáškového sálu. Nakonec se semináře zúčastnilo 43 zájemců o knihovnickou terminologii, účastníci přijeli i ze vzdálenějších míst, např. z Brna, Opavy či Plzně. Seminář moderoval Vít Richter, v druhé části jeho štafetu převzala Jaroslava Citová.

Se zahajovacím příspěvkem vystoupila Jaroslava Citová, správkyňe České terminologické databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV) v Národní knihovně ČR. Seznámila posluchače se *základními informacemi o této databázi a se souvisejícími novinkami a terminologickými problémy*. Databáze TDKIV vysvětluje významy odborných termínů z oboru knihovnictví, informační vědy a souvisejících vědních disciplín. Vznikla v letech 2001–2002 díky projektu, který byl podpořen grantem Ministerstva kultury ČR, spravuje ji Knihovnický institut Národní knihovny ČR. J. Citová představila nejčastěji hledané termíny – každoročně jsou jimi výrazy rešerše, bibliografie, knihovna, dokument, informace a monografie. K novinkám týkajícím se TDKIV patří *Pilotní projekt zpřístupnění TDKIV v podobě propojených dat*, o němž více hovořila Linda Jansová v následující přednášce, a začlenění hesel z TDKIV do webového portálu *Knihovny. cz*. Do budoucna je plánována revize anglických ekvivalentů termínů představených v bázi. Redakční rada TDKIV, s níž spolupracuje správkyňe databáze, se musí potýkat s určitými terminologickými problémy, jako je např. neaktuálnost většího množství hesel z některých tematických oblastí (nyní je takovou oblastí katalogizace), otázka oborové versus obecné terminologie, vhodnost hesel z hraničních a příbuzných oborů pro začlenění do databáze TDKIV, častý výskyt cizojazyčných termínů, zejména anglicismů, bez českého ekvivalentu.

Linda Jansová z Národní knihovny ČR představila *Pilotní projekt zpřístupnění TDKIV v podobě propojených dat*, který realizovala Národní knihovna ČR v roce 2018 s využitím dotace z programu VÍSK 1. Cílem projektu bylo zvýšit vzdělávací a informační potenciál databáze TDKIV prostřednictvím propojených dat a zpřesnit vzájemné vazby mezi hesly, rozšířit možnosti využití dat z TDKIV v knihovnicko-informačním prostoru

TDKIV

i mimo něj a usnadnit orientaci v databázi jako celku jak pro uživatele, tak pro odborníky, kteří se podílejí na zpracování nových hesel. Ve spolupráci se spolkem Wikimedia ČR byly termíny z TDKIV zveřejněny jako propojená data v systému Wikidata. Vystupující představila přehled položek, které jsou už uloženy ve Wikidatech, a *Metodiku pro zpřesňování vztahů mezi hesly v databázi TDKIV a zpřístupňování údajů v systému Wikidata*, která je hlavním výstupem projektu.

Anna Černá z Ústavu pro jazyk český Akademie věd ČR se podívala na *terminologii v oboru knihovnictví a informační vědy z pohledu lingvisty*. Zamyslela se nejprve nad otázkou, komu je určeno odborné názvosloví neboli terminologie (je adresováno jak pracovníkům příslušného oboru, tak i veřejnosti). Upozornila na to, že, aby mohl lingvista posoudit určitý odborný termín, musí znát také oborovou terminologii neboli souvislosti s jinými termíny. Na příkladech vybraných termínů z našeho oboru pak demonstrovala některé lingvistické jevy. Srovnala původní a přejatou terminologii a poukázala přitom na to, že lidé preferují jednoslovný výraz před víceslovným, např. častěji se užívá pojem bibliobus než pojízdná knihovna či mobilní knihovna. Dotkla se tzv. *apelativizace* (proces, kdy se z vlastního jména stává obecné jméno a zpravidla se rozšiřuje původní význam), již v knihovnictví prošly např. pojmy bibliobox nebo xerox, což jsou pojmenování, která původně užívala pouze firma-výrobce daného zařízení, ale názvy výrobků časem zevšeobecněly. Vznikají také tzv. *hybridní složeniny*, např. bibliotéka, lekotéka (hračkotéka) nebo biblioterapie. V poslední době vzrůstá význam mezinárodní terminologie, a tak se preferují termíny internacionální (zejména anglické). Autorka upozornila na rozdíl mezi spisovnou a profesní řečí, např. spisovně je impaktovaný časopis, avšak v profesní mluvě se setkáme s výrazem „publikuje v impaktech“. V odborných textech je důležité používat spisovný jazyk, ačkoli i původně slangové výrazy mohou časem do vrstvy spisovného jazyka přecházet.

Další neméně zajímavou přednáškou – *Terminologická práce související s tvorbou a překladem technických norem* – přispěla Věra Vlková z České agentury pro standardizaci (dále jen ČAS). Nejprve představila tuto agenturu, její strukturu, hlavní oblasti její činnosti a služby, které poskytuje veřejnosti. ČAS od 1. 1. 2018 převzala od Úřadu pro technickou normalizaci, metrologii a státní zkušebnictví (dále jen ÚNMZ) všechny činnosti související s tvorbou, vydáváním a distribucí technických norem. Lektorka popsala postup zpracování norem. ČAS návrhy norem sama nevytváří, jejich zpracování zajišťuje smluvně. Údaje o zahájení a plánovaném postupu prací na nové nebo revidované normě uveřejňuje ÚNMZ ve Věstníku, který je dostupný také online z: <http://www.unmz.cz/urad/vestnik-unmz>. Užitečná je informace, že uživatelé mohou mít přístup k plnému znění norem v online podobě (po zaplacení poplatku) z adresy: <http://www.agentura-cas.cz/csn-online>. Přednášející upozornila na mezinárodní a evropské normalizační organizace, poté se zabývala typy norem, normativních a informativních dokumentů. Zajímavostí je např. to, že česká technická norma se prověřuje zpravidla po pěti letech a původní české technické normy se mohou vytvářet pouze v oblastech, ve kterých neexistují normy evropské nebo mezinárodní. Evropské a mezinárodní normy tvoří cca 90 % z celkové roční produkce technických norem v ČR, a tak normy se u nás spíše překládají, jejich tvorba je minimální. V. Vlková dále popsala zavádění evropských norem v ČR a postup tvorby nových norem. Nakonec se věnovala normám týkajícím se terminologie.

Po polední přestávce vystoupila Marie Bláhová z Katedry pomocných věd historických a archivního studia Filozofické fakulty Univerzity Karlovy s příspěvkem *Odborná terminologie v oblasti archivnictví a pomocných věd historických*. Dotkla se terminologie sbírkových (paměťových) institucí, srovnala význam (a pojem) archiválie a knihovního dokumentu. Zdůraznila velký význam řešení terminologických otázek při konstituování jednotlivých oborů (v případě archivů ČR – při konstituování jejich jednotné sítě v 50. letech

20. století); unifikace odborné terminologie je nezbytná pro vzájemné porozumění aktérů jednotlivých oborů, nejde totiž o slovíčka, nýbrž o pojmy a jejich jednoznačné vymezení. V příspěvku byl také podán přehled hlavních publikací (slovníků a encyklopedií) k archivnictví a hlavním pomocným vědám historickým a poté uvedeny příklady některých termínů těchto oborů a jejich vývoje.

Jan Novotný, restaurátor v Knihovně Národního muzea, na začátku své přednášky přiblížil projekt *Knihověda.cz: portál k dějinám české knižní kultury do roku 1800*, na němž se podílejí odborníci z Knihovny Akademie věd ČR, Národní knihovny ČR a Masarykova ústavu Archivu AV ČR. Jedním z hlavních výstupů projektu je online výkladový slovník *Encyklopedieknihy.cz*, který obsahuje výkladová hesla k tištěné i rukopisné knize, ke knižní vazbě a k iluminovaným rukopisům v českém středověku a raném novověku. Přednášející poté analyzoval na několika vybraných termínech etymologický vývoj názvosloví z oblasti knižní vazby a ochrany knihovních fondů.

Zdeněk Matušík z Národní knihovny ČR se zaměřil na knihovnickou terminologii v právních předpisech (název příspěvku – *Knihovnická terminologie a legislativa*), především na výskyt pojmů „knihovna“, „veřejná knihovna“, „veřejné knihovnické a informační služby“ v právních dokumentech. Zajímavostí je, že výraz „veřejná knihovna“ byl původně ústředním pojmem návrhu knihovního zákona z r. 2000, jeho použití vycházelo z mezinárodních dokumentů o knihovnách, avšak v roce 2001 schválený zákon č. 257/2001 Sb. již tento pojem neobsahuje. Zato výraz „veřejné knihovnické a informační služby“ je hlavním pojmem v tomto zákoně, avšak v tomto tvaru a významu se zde objevil jako nový termín. Z. Matušík dále srovnával výklady vybraných termínů v Knihovním zákoně a v databázi TDKIV. Předmětem komparace byly termíny „knihovní dokument“, „knihovní fond“ a některé typy fondů a knihovních služeb.

Linda Jansová z Národní knihovny ČR vystoupila na tomto semináři ještě s druhým příspěvkem, tentokrát na téma *Odborná terminologie ve vybraných koncepcích z oblasti knihovnictví*. Autorka porovnávala z hlediska použité terminologie Koncepti rozvoje knihoven v České republice na léta 2017–2020 (2016), Implementaci Koncepte rozvoje knihoven v České republice na léta 2017–2020, Koncepti celoživotního vzdělávání knihovníků (2016), Národní koncepti dlouhodobé ochrany digitálních dat v knihovnách (2016) a materiál Podpora trvalého uchování a zpřístupnění tradičních textových dokumentů (2018). Představila metodiku a výsledky analýzy terminologie v těchto vybraných koncepcích a výsledky konfrontace s terminologií v databázi TDKIV. Došla k zajímavým závěrům, např., že Koncepte rozvoje knihoven v ČR na léta 2017–2020 obsahuje spíše obecnější termíny, neboť není určena výhradně knihovníkům, avšak ostatní koncepte obsahují specifičtější a novější termíny. Analýza ukázala, že koncepte mohou být do budoucna považovány za užitečný zdroj nových termínů (obvykle včetně poměrně dobře zachycených souvislostí, neboť se věnují i tradičním oblastem našeho oboru). Databáze TDKIV pak může plnit určitou normativní funkci, a to především při zavádění nových termínů vycházejících z anglického jazykového prostředí.

Helena Kučerová z Ústavu informačních studií a knihovnictví FF UK a Katedry informačního a znalostního inženýrství FIS VŠE v Praze se zaměřila ve svém příspěvku *Terminologie bibliografických modelů* na terminologii pojmových modelů, zejména na termíny označující entity pojmového referenčního modelu IFLA LRM (např. „bibliografická entita“ či „dílo“). V souvislosti s touto terminologií se zabývala problémy spojenými s databází TDKIV, konkrétně, zda se má dávat přednost deskriptivní nebo preskriptivní terminologické práci, počesťování nebo internacionalizaci, jak zacházet s metonymií, resp. homonymií, jak řešit změny významu pojmů v různých verzích modelů a představitel způsoby řešení těchto problémů na vybraných příkladech.

Marie Balíková z Národní knihovny ČR se v přednášce *Oborové a obecné termíny*

v univerzálních a oborových databázích zabývala některými problémy terminologické práce, a to na základě srovnání tvorby hesel v TDKIV a věcných selekčních údajů pro národní databázi věcných (v tomto případě tematických) autorit (CZENAS). Báze věcných autorit obsahuje definice pojmů bez ohledu na to, zda jde o preskriptivní nebo deskriptivní pojetí; mezi pojmy jsou vyjádřeny základní vztahy jako ekvivalence, hierarchie, asociace, cílovou skupinou je laická i odborná veřejnost, a tak jsou zahrnuty všechny obory. Avšak databáze TDKIV nabízí výklady termínů deskriptivní povahy a pouze z oboru knihovnictví a informační věda a hraničních a příbuzných oborů; pokud jde o vztahy mezi termíny, setkáme se zde pouze s ekvivalencí, báze je určena odborné komunitě. M. Balíková se poté zabývala vymezením definice výrazů „pojem“, „termín“, „oborový termín“ a „obecný termín“ a závěrem se zaměřila na užití obecných a oborových termínů v souboru tematických autorit a v databázi TDKIV.

Během semináře vystupující několikrát narazili na otázku začlenění zkratk (zejména iniciálových zkratk) z knihovnictví a informačních činností a služeb do terminologické databáze TDKIV. Knihovnický institut buduje již několik desetiletí databázi zkratk (Zkratky pro knihovnictví a informační obory, <https://tdkiv.nkp.cz/zkratky>, dále také KZK; báze je dostupná také z webových stránek TDKIV – <https://tdkiv.nkp.cz/>), v níž jsou zachyceny i zkratky, které jsou dnes chápány jako termíny. TDKIV a KZK jsou příbuzné a správně obou databází z tohoto důvodu také úzce spolupracují. Redakční rada TDKIV před časem přijala rozhodnutí nezachycovat zkratky v terminologické bázi právě s odkazem na existenci databáze KZK, nyní však v diskusích zaznívá názor, že pro uživatelský komfort by bylo záslužné do TDKIV zkratky začleňovat – nebo obě databáze propojit, to je však nejen technická, ale nejspíš i ekonomická otázka.

Seminář ukázal, že zájem o otázky terminologie v oboru knihovnictví a informační věda je velký. Nejde jen o počet těch kolegů, kteří se nemohli zúčastnit z kapacitních důvodů; přítomní posluchači se často zapojovali do diskuse na základě podnětů z jednotlivých přednášek a z diskuse také vyplynula řada návrhů pro správkyni databáze i pro redakční radu TDKIV. Seminář byl celkově velmi úspěšný soudě podle atmosféry v sále i podle ohlasů v dotazníku zaslaného účastníkům semináře po jeho skončení. Tento úspěch nás těší a bude nám inspirací i do budoucna.

Naši čtenáři se mohou s anotacemi přednášek i s prezentacemi vystupujících seznámit na webové adrese <https://tdkiv.nkp.cz/vzdelavaci-akce>.

CITOVÁ, Jaroslava a Anna MACHOVÁ. Terminologický seminář v Národní knihovně ČR. *Knihovna: knihovnická revue*, 2019, **30**(1), 97–100, ISSN 1801-3252.